

Nd.

53. Frumvarp til laga

[53. mál]

um breyting á erfðalögum, nr. 8/1962.

Flm.: Guðrún Helgadóttir, Birgir Ísl. Gunnarsson, Guðmundur Einarsson,
Guðrún Agnarsdóttir, Jón Baldvin Hannibalsson.

1. gr.

Á eftir 3. mgr. 7. gr. laganna komi ný málsg. er orðist svo:

Nú verður því hjóna, sem á lífi er, ekki veitt heimild til setu í óskiptu búi af ástæðum, er greinir í 1., 2. og 3. mgr. þessarar greinar, og þrátt fyrir ákvæði 14. og 16. gr. laga þessara skulu skipti þó ekki taka til íbúðarhúsnæðis sem eftirlifandi maki býr í, né til húsmuna hans, nema hann óski sjálfur að búinu sé skipt að öllu leyti, enda uppfylli hann skilyrði 8. gr. og hafi ekki gengið í hjúskap að nýju, sbr. 13. gr. Eftirlifandi maki, sem þannig öðlast umráðarétt yfir íbúðarhúsnæði og húsmunum, hefur ekki eignarráð né ráðstöfunarétt þeirra eigna eins og um setu í óskiptu búi væri að ræða.

2. gr.

Lög þessi öðlast þegar gildi.

G r e i n a r g e r ð .

Frumvarp þetta var lagt fram á síðasta þingi en varð ekki útrætt.

Breyting sú sem lögð er til felur í sér að *eftirlifandi maki eigi ævinlega rétt til að halda eigin heimili, þ. e. a. s. íbúðarhúsnæði sínu ásamt þeim húsmunum sem þar voru við lát maka þó að búskipta sé krafist á öðrum eignum búsins.*

Það hefur lengi verið ljóst að við lát maka geta skapast miklir erfiðleikar hjá eftirlifandi maka ef erfingjar gera kröfu um búskipti. Mörg dæmi eru um að makinn, sem eftir lifir, verður að yfirgefa heimili sitt og húsmuni svo að við persónulegan missi bætist fjárhagslegt öryggisleysi sem ekki síst verður þungbært þeim sem nokkuð eru orðnir við aldur. Þennan vanda telja flutningsmenn ofanskráða breytingu á erfðalögum leysa, yrði hún að lögum.

Með bréfi, dags. 1. mars 1956, fól þáverandi dómsmálaráðherra, Bjarni Benediktsson, þeim Ármanni Snævarr prófessor og Þórði Eyjólfssyni hæstaréttardómara að semja frumvarp til erfðalaga, en upphaf þess máls var samþykkt nefndar um norræna lagasamvinnu árið 1953 um að þeirra áskorun væri beint til dómsmálaráðherra Norðurlanda að erfðalöggjöf landanna yrði endurskoðuð. Samningu frumvarpsins var lokið árið 1960. Var það síðan þýtt og höfundar frumvarpsins sátu fundi með nefndum frá hinum löndunum þar sem breytingar voru gerðar á frumvörpum og samræming fór fram. Að þessu verki loknu var talið að verulega hefði áunnist í átt til samræmingar, en vissulega hefur hver þjóð sérstöðu um ýmis atriði, m. a. um óskipt bú.

Íslenska frumvarpið varð að lögum árið 1962 og hafa engar breytingar verið gerðar á þeim síðan, enda var mjög til þeirra vandað. Sú breyting, sem hér er lögð til, felur í sér, að eftirlifandi maki eigi rétt til setu í eigin heimili þó að skipta sé krafist að öðru leyti. Frá árinu 1962 hefur aukist mjög fjöldi þeirra eftirlifandi maka sem búa í eigin húsnæði, svo að um verulega fjármuni getur verið að ræða fyrir erfingja. Samkvæmt upplýsingum, sem aflað hefur verið vegna könnunar á vegum Húsnæðisstofnunar ríkisins, bjuggu árið 1979 85,5% Reykvíkinga í eigin húsnæði, en um 63% í kringum 1960. Er hér því um að ræða 22% aukningu á eigin húsnæði í Reykjavík á umræddu tímabili, eða frá því að lögin voru sett.

Við gerð núgildandi laga var réttur eftirlifandi maka rýmkaður verulega, og er því frumvarp þetta í fullu samræmi við anda þeirra. Núgildandi lög juku erfðahlut eftirlifandi maka úr $\frac{1}{4}$ hlut eigna í $\frac{1}{3}$ hluta. Þá var svo kveðið á að skiptaráðandi skuli taka tillit til hagsmuna barna og maka þegar metið er hvort leyfi til setu í óskiptu búi skuli veitt, en áður hafði aðeins verið tekið tillit til hagsmuna barna.

Frumvarp þetta hlaut nokkra umfjöllun í hv. allsherjarnefnd Nd. á síðasta þingi og voru ýmsir kunnáttumenn um erfðalög kallaðir til. Efnislega nýtur frumvarpið fylgis en athugasemdir komu fram um að framkvæmd yrði erfið. Ekki er þó sýnt að framkvæmd á núgildandi lögum sé einföld, enda ljóst að engin lög geta náð til allra tilvika sem upp kunna að koma í svo viðkvæmum samskiptum manna. Reglugerðir um nánari ákvæði hljóta að verða að leysa þann vanda.

Helsta athugasemd við efni frumvarpsins, sem fram kom, var sú að frumvarpið gæti gengið gegn fyrirmælum hins látna, þ. e. a. s. að réttur bréferfingja væri rýrður, svo og auðvitað réttur lögerfingja til kröfu um búskipti. Það er einmitt megininntak frumvarpsins að tryggja rétt eftirlifandi maka og það verður ekki gert nema á kostnað annarra erfingja. Hér verða menn að taka afstöðu til hvernar hagsmuni þeir vilja tryggja. Frumvarpið er fram lagt til þess að tryggja hagsmuni þess erfingja sem mest hefur lagt til búsin, þ. e. eftirlifandi maka.

Samkvæmt núgildandi lögum á eftirlifandi maki langstærstan hluta í búinu. Hann á í fyrsta lagi helming búsin og erfir síðan $\frac{1}{3}$ hluta en niðjar $\frac{2}{3}$ hluta af helmingi eignanna. Bréferfingi getur aldrei eignast nema $\frac{1}{3}$ af eignum arfláta, þ. e. hins látna. Það verður því að teljast óeðlilegt að þeir, sem svo lítinn hluta búsin erfa, geti með árs fyrirvara, hvenær sem er, krafist skipta á búinu öllu og jafnvel gert aðal erfingja ófært að halda eigin heimili.

Hér er á engan hátt gengið á endanlegan erfðarétt annarra erfingja en makans heldur er skiptum á heimili hins eftirlifandi maka einungis frestað. Allar reglur erfðalaganna gilda áfram um að eignirnar verði ekki rýrðar og verður það nánar skýrt í framsöguræðu.

Leyfi til að sitja í óskiptu húsnæði samkvæmt frumvarpinu verður ekki veitt ef búið er gjaldþrota eða í ljós kemur að eignir hrökkva ekki fyrir skuldum. Ef eignir bús hrökkva hins

vegar fyrir skuldum er eðlilegt að þær eignir, sem umfram eru íbúðarhúsnæði og nauðsynlegustu búshluti eftirlifandi maka, gangi til greiðslu á skuldum. Verði einhverjar skuldir ógreiddar þá og séu áhvílandi veðskuldir á húsnæðinu hljóta eftirlifandi maki og erfingjar að bera sameiginlega ábyrgð á þeim skuldum. Frumvarpið gerir með öðrum orðum ráð fyrir því að sú kvöð verði lögð á erfingja að eiga sameiginlega með eftirlifandi maka ákveðna fasteign og innanstokksmuni í einhvern ótiltekinn tíma meðan eftirlifandi maki hefur búseturétt. Maki er í öllum tilvikum langstærsti eigandi eignarinnar sem helmingsseigandi að félagsbúinu.

Með tilliti til þess að lífaldur manna lengist sífellt samfara betra heilbrigðisástandi í landinu verður að telja það þjóðfélaginu fyrir bestu að fólk geti sem lengst búið á eigin heimilum í stað þess að verða að flytja á heimili eða stofnanir fyrir aldraða þegar maki fellur frá, en sú er stundum raunin vegna eindreginnar kröfu um búskipti. Íslendingar hafa þá sérstöðu í heimi atvinnuleysis og kreppu að aldrað fólk fær hér mun lengur tækifæri til að taka þátt í atvinnulífi þjóðarinnar, og löggjafinn hefur unnið markvisst að því að sú sérstaða haldist. Öllum þeim, sem að málefnum aldraðra vinna, kemur saman um, að því lengur sem menn séu virkir þátttakendur í samfélaginu þeim mun lengur endist þeim líf og heilsa. Og búseta á eigin heimili ætti að vera frumréttur hins aldraða svo lengi sem hann er fær um að annast það með þeirri þjónustu sem völ er á. Þarf vart að benda á þann sparnað sem fólgin er í því að aldrað fólk sé virkir þátttakendur í atvinnulífinu og búi á eigin heimilum í stað þess að dveljast á opinberum stofnunum. Enginn vafi er á að konur eiga frekar undir högg að sækja þegar búskipta er krafist við lát maka. Enn þá er það svo að mun stærri hópur þeirra hefur verið fyrir utan atvinnulífið og því eiga þær erfiðara með að breyta lífsháttum sínum og byggja upp nýtt heimili. Enda er það svo að yfirgnæfandi meiri hluti þeirra, sem á biðlistum eru á stofnunum fyrir aldraða, eru einmitt konur. Meðallífaldur karla á Íslandi er auk þess nokkru styttri en kvenna.

Að lokum skal þess getið að nefnd sú, sem heilbrigðis- og tryggingamálaráðherra skipaði árið 1981 til þess að gera tillögur um samræmingu í skipulagi heilbrigðisþjónustu fyrir aldraða og annast undirbúning ráðstefnu Sameinuðu þjóðanna í Vínarborg sumarið 1982 — en formaður nefndarinnar var Páll Sigurðsson ráðuneytisstjóri, — nefndi breytingu á erfðalögum í þá veru, sem hér er gert ráð fyrir, sem tillögu til úrbóta í málefnum aldraðra.

Í yfirlitsgrein um erfðarétt í tímaritinu Úlfjótí 1978 hefur Guðrún Erlendsdóttir dósent gert þessu máli skil og hníga rök hennar mjög að efni þessa frumvarps.

Þá hefur verið upplýst að erfðalögin séu nú í endurskoðun. Trú flutningsmanna er að sú endurskoðun geti tekið langan tíma og því sé nauðsynlegt að stöðva nú þegar það óréttlæti, sem nú getur viðgengist við búskipti.

Um 1. gr.

Í 1., 2. og 3. mgr. 7. gr. er að finna heimild erfðalaga fyrir eftirlifandi maka til setu í óskiptu búi. Samkvæmt 1. mgr. er þessi réttur fyrir hendi ef um er að ræða ófjárráða niðja beggja, nema hinn látni hafi mælt öðruvísi fyrir í erfðaskrá. Í 2. mgr., þegar um er að ræða ófjárráða niðja hins látna sem eigi eru niðjar hins, er þessi réttur fyrir hendi nema hinn látni hafi meinað það með erfðaskrá. Í 3. mgr. er réttur til setu í óskiptu búi háður samþykki niðja eða stjúpnidja ef þeir eru fjárráða. Réttur til setu í óskiptu búi er þannig takmarkaður og háður vilja hins látna eða samþykki fjárráða niðja eða stjúpnidja.

Samkvæmt 14. gr. laganna geta fjárráða niðjar eða stjúpnidjar krafist skipta sér til handa ef leyfi til setu í óskiptu búi var veitt meðan þeir voru ófjárráða. Sömuleiðis getur fjárráða erfingi, sem samþykkt hefur setu í óskiptu búi, krafist skipta sér til handa með eins árs fyrirvara. Samkvæmt 16. gr. laganna geta erfingjar látins erfingja, aðrir en ófjárráða niðjar hans og ófjárráða systkin, krafist skipta með sama skilyrði og hinn látni erfingi. Ef stjúpbarn andast og lætur eftir sig ófjárráða niðja eða ófjárráða systkin, sem erfðahluta eiga

í hinu óskipta búi, getur skiptaráðandi samþykkt að erfðahlutur þeirra eftir stjúpbarnið verði áfram í búinu. Aðrir erfingjar látins stjúpbarns geta þegar í stað krafist skipta sér til handa.

Með þessu frumvarpi er hins vegar lagt til að í öllum þessum tilvikum, bæði þegar eftirlifandi maki fær ekki leyfi til setu í óskiptu búi vegna þess að fyrirmæli hins látna eru á annan veg eða samþykki fjárráða niðja er ekki fyrir hendi og í þeim tilvikum, sem greinir í 14. og 16. gr., hafi eftirlifandi maki, þrátt fyrir skipti, afnotarétt íbúðarhúsnæðis og húsmuna, nema hann óski sérstaklega eftir að búinu verði skipt, enda uppfylli hann skilyrði 8. og 13. gr. laganna. Afnotarétti eftirlifandi maka fylgja þess vegna ekki eignarráð eða ráðstöfunarréttur eins og um óskipt bú væri að ræða.